

Olga Wrońska

Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 1 w Gdyni
olgawronska@lo3.gdynia.pl

GDY W GRĘ WCHODZĄ POSTAWY: TEATR FORUM W KLASIE JĘZYKOWEJ

When attitudes play a role at school –
theater forum in the classroom

Forum theater is a powerful tool that can enrich teaching with a civic dimension but also improves intercultural intelligence. This paper sets out to bring closer the principles of theater forum and its advantages for teachers and learners. The aim is to present the results of *Erasmus+* project *D.I.A.L.O.G.* promoting theater forum at school through workshops and digital multimedia handbook in 4 countries.

Keywords: forum theater, intercultural and social competence, oral competence, *Erasmus+*, *eTwinning*

Słowa kluczowe: teatr forum, kompetencja międzykulturowa, kompetencja społeczna, produkcja ustna, szkolne projekty międzynarodowe

Celem oświaty będzie pełny rozwój osobowości ludzkiej i ugruntowanie poszanowania dla praw człowieka i podstawowych wolności (Powszechna deklaracja praw człowieka, art. 26).

Nauczyciel winien [...] dbać o kształtowanie u uczniów postaw moralnych i obywatelskich zgodnie z ideą demokracji, pokoju i przyjaźni między ludźmi różnych narodów, ras i światopoglądów (Karta Nauczyciela, art. 6, pkt 5).

Nauczanie języków obcych promuje międzykulturowe zrozumienie w duchu praw człowieka, tym samym stając się kluczowym narzędziem w kształceniu demokratycznego obywatela (Byram, 2005: 15).

Obecnie zrozumienie i kompetencje międzykulturowe są ważniejsze niż kiedykolwiek, pozwalają bowiem dostrzec i poznać przyczyny niektórych najbardziej uciążliwych problemów, nękających współczesne społeczeństwa. A u podstaw takich zjawisk jak dyskryminacja, rasizm, mowa nienawiści leżą właśnie różnice kulturowe, społeczno-kulturowe, etniczne i inne. Dlatego w wielu aspektach naszego życia odczuwamy znaczącą potrzebę zapewnienia takiej edukacji, która uczyłaby obywateli żyć wspólnie. Wszyscy powinniśmy rozwijać kompetencje międzykulturowe i nabywać umiejętności porozumiewania się ponad podziałami kulturowymi, co jest podstawą funkcjonowania zróżnicowanych społeczeństw demokratycznych (Huber i in., 2014: 5).

Zadania innowacyjnej edukacji językowej to rozwój krytycznego myślenia, sprawności społecznych i emocjonalnych, które służą współzyciu i wspólnej pracy (liczy się tu zwłaszcza odwaga, prawość, empatia [...]). Stąd też należy uczyć przez doświadczanie (z wykładu plenarnego dr hab. K. Drożdźiał-Szelest, prof. UAM, konferencja PTN, 4 października 2017).

1. Wprowadzenie – etyczny wymiar lekcji języka obcego, przesłanki, praktyka i innowacyjne propozycje

Zacytowane tytułem wstępu teksty stawiają przed edukacją, zwłaszcza językową, zadanie ważne i ambitne. Winna ona kształtować postawę, która przełoży się na dobrostan społeczny. Osia takiej edukacji jest kompetencja międzykulturowa, szeroko zdefiniowana jako umiejętność współzycia „z ludźmi innymi niż my” (Cushner, 2009: 10). Pozwala ona na „skuteczną i adekwatną interakcję” (tamże: 11) z drugim człowiekiem, pomimo rozbieżnych wzorców myślenia, odczuwania i zachowania. Dlatego też uzupełnia się z kompetencją społeczną, definiowaną przez Annę Matczak (2001: 7) jako umiejętność efektywnego radzenia sobie¹ zarówno w globalnej wiosce, jak i w coraz bardziej heterogenicznych społecznościach lokalnych.

Odmienność budzi lęk i napięcia, co odzwierciedlają czołówki gazet oraz codzienne akty dyskryminacji, np. mowa nienawiści w Internecie. Czy można rozwijać wymienione wyżej kompetencje, nie poruszając konfliktowych tematów w szkole? Na konferencji edukacyjnej *Conflict matters*, współorganizowanej przez University of Cambridge, College of London, Flemish Peace Institute i Evens Foundation w listopadzie 2017², odpowiedź była jednogłośna. Szkoła

¹ „Złożone umiejętności warunkujące efektywność radzenia sobie w określonego typu sytuacjach społecznych, nabywane przez jednostkę w toku treningu społecznego” (Matczak, 2001: 7).

² Na konferencji prezentowałam techniki teatru forum. Nasz projekt zakwalifikował się bowiem do ścisłego finału europejskiej nagrody Evens Prize for Peace Education.

jest miejscem, gdzie uczeń powinien konfrontować się z kontrowersyjnymi aktualnościami, co pozwoli mu budować społeczeństwo obywatelskie, odporne na medialne historie i demagogię ekstremistów.

A jak na to pytanie odpowiadają nauczyciele? W pilotażowej ankiecie przeprowadzonej wśród 15 nauczycieli języków obcych w trzech trójmiejskich szkołach, na pytanie, czy poruszają kontrowersyjne tematy na lekcji, 76% odpowiedziało „czasem”, reszta „tak”. Wywiad pogłębiony z respondentami wskazał jednak na pewne trudności. Najczęściej wymieniana przeszkoda to postawa młodzieży, oscylująca między znudzeniem, defetyzmem i inercją z jednej strony, a ideologicznym zacietrzewieniem z drugiej. Są to dwie skrajności, które można sprowadzić do wspólnego mianownika „intelektualnej gnuśności”. Podczas klasowej dyskusji na lekcji języka obcego wielu nastolatków odtwarza, bezrefleksyjnie i beznamiętnie, zasłyszane slogany, po czym spieszenie wycofuje się do swych homogenicznych enklaw w cyberprzestrzeni (Facebook, Instagram itd.). Dyskusja wydaje się im wtórna lub bezcelowa. Inni dają się ponieść frazeologii, monopolizując dyskusję, co stawia nauczyciela w niezręcznej sytuacji. Pedagogicznych wysiłków nie upraszcza fakt, że polityka i szkoła to ryzykowne połączenie, zwłaszcza że społeczeństwo jest coraz bardziej spolaryzowane, a aktualność budzi dużo emocji. Wielu nauczycieli nie chce konfrontować się z uczniami, obawiając się prowokacji, utraty kontroli czy światopoglądowych pęknięć w klasie.

Kolejną przeszkodę, którą w swych wychowawczych aspiracjach napotyka nauczyciel języków obcych, stanowi niski poziom językowy uczniów. Dotyczy to zwłaszcza germanistów, iberystów i romanistów, którzy w liceum i gimnazjum najczęściej pracują z grupami A1, A2. Uczniowie wypowiadają się monosylabami, co według nauczycieli wynika z lęku przed mówieniem albo z frustracji, że nie potrafią się wystąpić. Ani lęk, ani frustracja nie sprzyjają wymianie myśli.

Warto też przypomnieć, że podręczniki, zwłaszcza na niższym poziomie zaawansowania, raczej kreują użytkownika-konsumenta czy też życiowego turystę (poradzi sobie w restauracji, w hotelu, zapyta o drogę, opisze atrakcje, porozmawia o sporcie i wakacjach) niż przyszłego obywatela świata, którego budująca sylwetka wyłania się z cytatów przytoczonych we wstępie. Zważywszy na to, że nauczyciel jest zobowiązany realizować program a większość uczniów nie przekracza w praktyce poziomu A2, repertuar problemów współczesności poruszanych w klasie zawęża się często do ekologii (która, *notabene*, nie budzi zainteresowania młodzieży).

Nakreślony powyżej dylemat, w kontekście wymagań współczesnej edukacji językowej, skłania do poszukiwania innowacyjnych (ale zarazem sprawdzonych) rozwiązań, które zintegrują rozwój kompetencji międzykulturowej i społecznej z realizacją podstawy programowej na każdym poziomie zaawansowania. Takim narzędziem może być teatr forum.

W ramach programu *ERASMUS+* (projekt *D.I.A.L.O.G.*) grupa dydaktyków z czterech krajów pod kierunkiem Jeana Pierre'a Besnarda, francuskiego pedagoga teatru forum z ponad 20-letnim doświadczeniem, dostosowuje techniki teatru forum do szkolnych realiów i weryfikuje ich skuteczność podczas warsztatów z nauczycielami języków obcych. Do tej pory w Polsce testowaliśmy teatr forum z 42 nauczycielami z dwunastu miejscowości. Było to możliwe dzięki naszej współpracy z Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Gdańsku oraz z Radą Edukacji Miasta Słupsk. Warsztat technik teatru forum dla nauczycieli odbył się też podczas konferencji PTN w Olsztynie. Dodatkowo warsztaty przeprowadzono we Włoszech i Francji.

Teatr forum, choć jego początki sięgają lat 60., w polskiej szkole jest praktycznie nieznanym. Warto więc zacząć od przybliżenia jego założeń, aby wykazać jego pozytywny wpływ zarówno na kształtowanie pożądanych postaw, jak i na umiejętność skutecznego porozumiewania się³ w klasie oraz w ramach międzynarodowej współpracy szkół (*eTwinning*, *Erasmus+*). W efekcie postulować będziemy trwałe włączenie elementów teatru forum do zasobu technik dydaktycznych, zapraszając nauczycieli do korzystania z pierwszego cyfrowego i multimedialnego podręcznika www.theaterforumatschool.com, który jest rezultatem naszego projektu.

2. Teatr forum – założenia

Teatr forum jest częścią zaangażowanego społecznie Teatru Uciśnionych (Theatre of the Opressed) stworzonego przez Augusto Boala (w 2008 roku Boal został nominowany do Pokojowej Nagrody Nobla). W odróżnieniu od tradycyjnych spektakli w Forum Theatre „widz jest aktorem” (ang. *spect-actor*), a więc może zmienić bieg historii poprzez czynną interwencję. Jak to działa w praktyce? Podczas warsztatów teatralnych zespoły wybierają konkretny problem. Następnie inscenizują go w formie żywego obrazu, tzn. zastygają w wymownej pozie. Obraz ten jest stopniowo rozbudowywany do rozmiarów krótkiej etiudy, w której pojawi się ruch i głos, spontaniczny dialog. Przedstawiona scena jest z założenia nieznośna, wywołuje sprzeciw. Trzeba tu podkreślić, że konflikt jest osią i warunkiem teatru forum: „Nie ma konfliktu, nie ma forum” (Besnard, 2014: 15). Poruszany problem powinien być przerysowany, aby tym skuteczniej sprowokować publiczność do reakcji – poszukiwania rozwiązań. Podczas przedstawienia publiczność może w każdej chwili zareagować, zatrzymać bieg wydarzeń („stop klatka”), zaproponować „spect-aktorowi” alternatywną reakcję lub wręcz

³ „Za podstawowy cel kształcenia językowego przyjęto umiejętność skutecznego porozumiewania się w języku obcym, w mowie i w piśmie”, zob. *Podstawa programowa z komentarzami* (2009: 61).

wejść na scenę i „spect-aktora” zastąpić. Przedstawienie jest odgrywane przynajmniej trzy razy, uwzględniając propozycje widowni i testując kolejne scenariusze. Cały proces moderuje tzw. *Joker*, który zadaje widowni oraz aktorom pytania, np. „Czy to realne?”, „Czy masz na to ochotę?”.

3. Teatr forum – kształtowanie postaw

Teatr forum jest efektywną metodą kształtującą postawy i zachowania. Uczeń w „płaszczu roli” ma dostęp do szerokiego spektrum emocji. Może mówić o lęku, agresji, tęsknotach, frustracjach, nie ryzykując ekspozycji, nie obnażając swej intymności. Każdy uczestnik może wcielić się w ofiarę i w oprawcę, a tym samym lepiej zrozumieć, co doprowadziło ich do uwikłania w konflikt. Perspektywa innego, drugiego człowieka, staje się tu fizycznym doświadczeniem. Jako autor alternatywnych scenariuszy uczeń śledzi mechanizmy wykluczenia i ingeruje w jego tryby. Zamiast ferować pochopne wyroki, uczeń w sposób refleksyjny, w kontakcie ze sobą i z innymi, wyrabia sobie zdanie na poruszany temat. Reasumując, teatr forum daje bezpieczny wgląd w trudne uczucia oraz pozwala je wyrazić, przeanalizować i przepracować w ustrukturyzowany i konstruktywny sposób. Uczy dialogu, opartego na szacunku i uważności. Niewątpliwie teatr forum jest laboratorium rzeczywistości bolesnej, a nawet drastycznej. Z założenia jednak doprowadza uczestników do budujących rozwiązań. U podwalin teatru forum leży bowiem przeświadczenie, że każdą, najbardziej patową, sytuację można otworzyć ku nowym, szerszym perspektywom. Należy jedynie otrząsnąć się z bierności, rezygnacji i zacząć szukać wiarygodnych alternatyw. Nie bez przyczyny motto teatru forum brzmi: „nie bójmy się być szczęśliwi”. Szczęście, nasze i innych zależy w dużej mierze od nas samych, wystarczy zmierzyć się z ludzką krzywdą. Razem.

Warsztatom teatru forum przeprowadzonym w III LO w Gdyni w marcu 2017 roku przyglądał się uważnie zespół badawczy dr Nataszy Kosakowskiej-Berezeckiej z Zakładu Psychologii Międzykulturowej i Psychologii Rodzaju Uniwersytetu Gdańskiego (Kosakowska-Berezecka, Besta, 2017: 264-267). Z zastosowaniem metod pomiaru postaw jawnych i ukrytych wobec odmienności przeprowadzono trzyetapową ewaluację: 1. etap – przed rozpoczęciem projektu; 2. etap – na zakończenie projektu; 3. etap – sześć miesięcy od zakończenia. W badaniach zastosowano skalę inteligencji kulturowej oraz skalę empatii, analizującą wewnętrzną motywację do przybierania odmiennej perspektywy (Ang, Van Dyne, Koh, Ng, Templer, Tay, Chandrasekar, 2007). Badacze skupili się na czynnikach strategicznych, poznawczych, motywacyjnych oraz behawioralnych. Ankiety wykazały rzeczywistą zmianę postaw w kierunku bardziej proróżnościowych i włączających. Nie tylko nastąpił wzrost empatii, lecz

zwiększyła się też liczba proaktywnych działań antydyskryminacyjnych podejmowanych w celu zmiany otoczenia społecznego.

Badacze podkreślali, że teatr forum pozwala poruszyć szerokie spektrum tematów, ukazując uniwersalizm ludzkiego cierpienia. Dla przykładu, podczas monitorowanych warsztatów powstały – z inicjatywy uczniów – cztery krótkie etiudy. Za kanwę scenariusza posłużyły realne sytuacje, których uczniowie byli świadkami. Poruszane tematy to, kolejno, wykluczenie z grupy rówieśniczej i zaburzenia odżywiania, konflikt z rodzicami, którzy nie akceptują życiowych wyborów nastolatka, homoseksualizm, sytuacja Roma na rynku pracy oraz stosunek społeczności lokalnej do bezdomnego. Zestawione razem losy bohaterów pozwoliły widowni zidentyfikować się z postaciami, na które często nie zwraca się uwagi w codziennym życiu (klasowa „szara myszka”, imigrant itd.), a co za tym idzie, poszerzyć spektrum osobistej wrażliwości i, w dalszej kolejności, zainicjować działania naprawcze.

Czy wszystkie tematy można opracować za pomocą teatru forum? Czy tematy z podręcznika nadają się do przepracowania na warsztatach teatralnych? Oto pytania często zadawane podczas warsztatów dla nauczycieli. Ramy teatru forum są bardzo obszerne, gdyż określają je fundamentalne prawa człowieka, a wypełniają przypadki ich pogwałcenia. „Ciemiężyciel” (*the oppressor*) może być konkretny (klasowy łobuz w sytuacji „bullyingu”) lub abstrakcyjny (np. sytuacja ekonomiczna), zewnętrzny (niesprawiedliwy nauczyciel) lub uwewnętrzniony (przymus jedzenia u bulimiczki) (Boal, 1994). Besnard doradza, aby potencjalny scenariusz przefiltrować przez następująco sformułowane pytania: Czego pragniesz (i czy masz prawo tego pragnąć)? Kto ci zabrania (a nie ma prawa ci tego zabraniać)?

Zweryfikowaliśmy skuteczność powyższej rady podczas szkoleń dla nauczycieli i uczniów, na których uczestnicy proponowali tematy do inscenizacji. Często wykorzystywaliśmy tekst lub ilustrację z podręcznika do nauki języka obcego, ewentualnie powiązany materiał prasowy. Dotąd zmagaliśmy się z następującymi zagadnieniami: praca (*mobbing*, „śmieciówka”), dom (konflikt dzieci–rodzice, *violencia de genero* w Hiszpanii i Ameryce Południowej, sytuacja kobiet w krajach islamskich), miasto (zamknięte osiedla, rozłam między bogatymi a biednymi, przemoc), środowisko naturalne (energia nuklearna, śmieci, huragan), szkoła (*bullying*, presja, ale też konflikt nauczycieli z dyrekcją), uchodźcy i migranci (pracowaliśmy np. ze zdjęciem Aylana), seniorzy, niepełnosprawność w szkole, problemy krajów rozwijających się (AIDS, zanieczyszczenie, praca dzieci).

4. Teatr forum a nauka języka obcego

4.1. Alternatywa dla szkolnego kółka teatralnego

Naszym nauczycielskim priorytetem pozostaje nauczanie języka obcego. O zasadności łączenia sztuki, a zwłaszcza teatru, z dydaktyką języków obcych nauczyciele wiedzą od dawna (Wrońska, 2009). Klasyczne rozwiązania przestają się jednak sprawdzać w pracy z pokoleniem „dużego kciuka”. Co innego teatr forum, który – mimo iż kilkudziesięciolatek – zaskakująco dobrze wpisuje się w estetykę i *praxis* nastolatków. W rzeczy samej, teatr forum wygrywa, bo jest interaktywny: każdy wciela się naprzemiennie w widza i aktora. Jest intensywny emocjonalnie: po ludycznych rozgrzewkach etiudy gramy w tonacji molowej. Jest demokratyczny, przystępny i dostępny: zbędny jest talent, doświadczenie teatralne, zaplecze sceniczne. Jest edytowalny: etiudę z łatwością można przerobić, przetworzyć. Jest natychmiastowy: wystarczą dwie lekcje, aby stworzyć etiudę, nie trzeba kostiumów, scenografii, scenariusza, roli uczonej na pamięć. I trwa tyle, co wideo na Youtube. Miernikiem sukcesu „snap teatru” są ankiety satysfakcji omówione szczegółowo poniżej (pkt 4.4) oraz popularność przedstawień, na których nigdy nie brakuje nastoletniej publiczności.

Co ciekawe, te same aspekty pozytywnie oceniają nauczyciele⁴. Kto wie, jak żmudne jest przygotowanie szkolnego przedstawienia, zwłaszcza w języku obcym, ten z pewnością doceni ekonomię teatru forum. Co więcej, teatr forum można realizować na lekcji; oszczędza to wolny czas nauczycieli i uczniów, a zarazem nie ingeruje w pracę szkoły. Nieliczne szkoły stać bowiem na zwolnienie uczniów i nauczycieli z lekcji na kilkudniowe warsztaty teatru forum, tym bardziej że ich cena w Polsce kształtuje się na poziomie 6 tys. zł. Teatr forum natomiast „może grać każdy, nawet aktor, można go grać wszędzie, nawet w teatrze” (Besnard, 2014: 5).

Reasumując, teatr forum na lekcji to pożądana alternatywa dla tradycyjnych przedsięwzięć teatralnych w szkole, gdyż przede wszystkim umożliwia skuteczne porozumiewanie się w języku obcym w klasie, a także w ramach międzynarodowej współpracy szkół (*eTwinning* i *Erasmus+*)

4.2. Teatr forum a skuteczne porozumiewanie w języku obcym – w klasie

Ze szkolnej codzienności znamy sytuację, gdy uczeń (poziom A2) – wyrwany do odpowiedzi przez nauczyciela – z trudem i oporem stara się wypowiedzieć (i niezręcznie, zniechęcony, rezygnuje), reszta grupy zaś, zniecierpliwiona lub znudzona,

⁴ *Feedback* po warsztatach teatru forum dla nauczycieli organizowanych w Olsztynie, Słupsku, Gdańsku, Noto i Paryżu.

nie słucha. Z kolei podczas rozmów w parach i grupach uczniowie przeplatają język polski i obcy albo rozmowy te trwają zbyt krótko, gdyż uczniowie uznają je za wtórne i „szkolne” (przymiotnik ten ma dla nastolatków pejoratywne zabarwienie).

Na wyższych poziomach uczniowie często opieszale podchodzą do dyskusji (w parach, grupach czy też na forum) pomimo posiadanych umiejętności językowych. Niekorzystne godziny lekcji (zbyt późne lub wczesne), brak snu (który jest skutkiem plagi seriali) potęgują fizjologiczne zmęczenie związane z wiekiem dojrzewania. Wobec inercji klasy nauczyciele też nierzadko czują się osowiali⁵.

Podkreślmy z mocą, że naszym zadaniem jest nauczyć uczniów porozumiewania się w sposób naturalny i autentyczny (Cuq, Gruca, 2015: 183). W tym kontekście jakże cenne mogą być ćwiczenia, których ponad sto proponuje Boal w książce *Games for actors and non actors* (1992). Odpowiednio zaadaptowane do potrzeb szkolnych „gry dla aktorów i nieaktorów” mogą stać się nośnikiem dowolnych treści leksykalnych i gramatycznych, z naciskiem na produkcję ustną. Rozgrzewki⁶ można stosować punktowo, zajmują kilka minut i pozwalają ćwiczyć oraz utrwalić materiał, stanowiąc też ludyczny i oryginalny kontrapunkt dla lekcyjnej monotonii. Wprowadzając ruch, rozgrzewki pobudzają licealistów, z kolei gimnazjalistom pozwalają na upust energii. Nie zapominajmy, że aparat artykulacyjny składa się z mięśni, a mięśnie przed wysiłkiem, a takim jest artykulacja w języku obcym, należy rozgrzać, zwłaszcza na lekcji, która odbywa się o godz. 7.45 w senny listopadowy poniedziałek. Czemu nie skorzystać z krótkiej rozgrzewki? Kolejnym etapem może (ale nie musi) być tworzenie etiud teatru forum (obrazów i/lub forum mówionego)⁷.

Co więcej, ładunek emocjonalny, który niesie ze sobą tematyka etiud teatru forum, skłania nawet wycofanych na lekcji uczniów do zmanifestowania poglądów, co mogą skutecznie uczynić dzięki sprzężeniu słowa i gestu. Manipulując „aktorami” (np. zmieniając ich ustawienie) lub zastępując ich na scenie, mogą pokazać i/lub odegrać to, czego nie potrafią w pełni wyrazić. Takie działania uświadamiają uczniom potencjał komunikacji parawerbalnej. W efekcie teatr forum pozwala na autentyczną, a więc satysfakcjonującą i motywującą wypowiedź już po roku nauki w wymiarze dwóch godzin tygodniowo. W związku z tym, że teatr forum opiera się na improwizacji, uczestnicy wypowiadają się spontanicznie, co korzystnie wpływa na dynamikę zajęć. Negocjując swoje propozycje

⁵ Wnioski wyciągnięte na podstawie wywiadu pogłębionego z 15 nauczycielami języków obcych z trzech trójmiejskich szkół średnich.

⁶ Przykłady rozgrzewek można znaleźć w cyfrowym podręczniku pod adresem <http://www.theaterforumatschool.com> w zakładce materiały.

⁷ Opis działania teatru obrazu zilustrowany wideo zob. <https://www.theaterforumatschool.com/single-post/2017/09/06/Teatr-obrazu---jak-to-dzia%C5%82a> [DW 25.05.2018].

z kolegami i koleżankami, wchodzi oni w rozliczne interakcje, a to pozwala zaangażować w zajęcia całą grupę. Z kolei na poziomach bardziej zaawansowanych teatr forum pozwala przełamać rutynę szkolnej debaty lub zastąpić tzw. *speech*.

Na stronie www.theaterforumatschool.com znajduje się wiele propozycji rozgrzewek dostosowanych do podstawy programowej dla gimnazjum i liceum. Wszystkim ćwiczeniom towarzyszą instruktażowe wideo. Do wykorzystania są też gotowe scenariusze lekcji, przewidziane na jedną lub dwie godziny lekcyjne. Jak widać na przykładzie sekwencji poświęconej przemocy wobec kobiet⁸ (*violencia de genero*), opracowanej na podstawie *Nuevo Prisma A2* (podręcznik wieloletni dla szkół średnich), techniki teatru forum można stosować zamiennie z książką lub jako jej uzupełnienie. Proponowany scenariusz przewiduje pisemną pracę domową oraz może (nie musi) być kontynuowany na kolejnej lekcji, owocując spektaklem. Warto dodać, że uczniowie raz zaznajomieni z mechanizmem działania forum bardzo sprawnie przekładają materiał lekcyjny na język tego szczególnego teatru.

Ciekawym punktem wyjścia do lekcji, lub też jej uzupełnieniem, jest baza filmów wideo, dokumentująca etiudy teatru obrazu (niemy wariant teatru forum) zrealizowane na trzech kontynentach przez Besnarda. Poruszają one szeroki wachlarz tematów, nadając im wymiar międzykulturowy. Propozycji wykorzystania jest wiele, choćby odtworzenie obrazu na lekcji i jego modyfikacja, dostosowanie obrazu do polskich realiów i refleksja nad zbieżnościami i różnicami w dwóch krajach. W domu uczniowie mogą obejrzeć wideo tematycznie związane z lekcją jako punkt wyjścia pracy pisemnej („napisz blog bohaterki, list do władz lub do organizacji humanitarnych, zapis historii z punktu widzenia innych protagonistów” itd.).

4.3. Teatr forum a międzynarodowa współpraca szkół

Dzięki cyfrowej platformie *eTwinning* oraz programowi *Erasmus+* międzynarodowe projekty coraz częściej wzbogacają ofertę edukacyjną polskich szkół, co jest zjawiskiem pozytywnym. Nasuwają się jednak dwie uwagi. W programie *Erasmus+* uderza supremacja języka angielskiego, w którym przebiega komunikacja podczas mobilności oraz pomiędzy nimi⁹. Owszem, angielski to współczesna *lingua franca*. Niemniej jednak jest to sprzeczne z europejską polityką wielojęzyczności oraz godzi

⁸ Zob. <https://www.theaterforumatschool.com/single-post/2018/03/27/Scenariusz-lekcji-z-j%C4%99z-hispa%C5%84skiego-poziom-A2-przemoc-wobec-kobiet-2-godziny-lekcyjne> [DW 25.05.2018].

⁹ Dane przedstawione na szkoleniu FRSE dla beneficjentów programu *Erasmus+*, Warszawa, wrzesień 2017.

w status zawodowy nauczycieli tzw. drugiego języka obcego. Nie tylko dewaluuje się naszą pracę (nauczany język nie wydaje się przydatny), lecz także zaprzepaszcza świetną okazję do praktycznych ćwiczeń.

W katalogu projektów *eTwinning* realizowanych w językach innych niż angielski uderza powtarzalność działań: uczniowie kręcą wideoprzewodniki po mieście, wymieniają się przepisami, opowiadają o sobie za pomocą rozmaitych narzędzi cyfrowych. Ujęcia są często niebanalne, a korzyści wymierne. Niemniej jednak brakuje tu często etycznego wymiaru i zadumy nad wyzwaniem współczesnego świata, w którym odmienność nie zawsze sprowadza się do kulinarnych odkryć.

W obu przypadkach antidotum upatrujemy w technikach teatru forum, gdyż pozwoliłyby one urozmaicić i pogłębić zakres tematyczny w projektach. Potwierdza to doświadczenie mobilności, którą zrealizowaliśmy w grudniu 2017 roku w Paryżu, w ramach projektu *DIALOG (Erasmus+ KA219)*. Grupa składała się z nastolatków z czterech krajów, (było razem dziewięć narodowości). Poziom znajomości języka obcego, tu: francuskiego, wśród uczestników i opiekunów oscylował między A1 a C2, z przewagą A2.1. Mimo to postanowiliśmy pracować w języku francuskim, a do przepracowania wzięliśmy jakże złożony temat kryzysu uchodźczego.

Zgodnie z oczekiwaniami okazało się, że wywołuje on w grupie ambiwalentne reakcje, którym często daleko było do politycznej poprawności. Trudno się dziwić. W goszczącym nas francuskim technikum uczyło się wielu migrantów z przedmieść, w tym chłopiec, który do Europy dostał się rok wcześniej, tracąc po drodze rodziców. Temat odbierany był zatem przez grupę francuską bardzo osobście. Z kolei Sycylijczycy z nadmorskiego miasteczka, sąsiadującego z tzw. *hot-spot*, oskarżali uchodźców o bezrobocie rodziców i spadek stopy życiowej („rząd wspiera uchodźców, którzy zabierają nasze podatki, pracę, szpitale i szkoły”). Analogiczna była narracja młodzieży tureckiej, która oscylowała między współczuciem a bezsilnością i gniewem. Uczniowie z Polski, dla odmiany, ostentacyjnie manifestowali, że temat ich nie dotyczy i nie interesuje. Pracowaliśmy trzy dni. Udało nam się skonsolidować grupę na bazie wspólnego zaufania, serdeczności i szacunku, dać upust i wyraz wspomnianym wcześniej historiom i spiąć je w spójną etiudę, którą publiczność wpisała w nowe konteksty. Teatr forum działa.

Na zakończenie warto wspomnieć o synergii teatru forum i cyfrowej platformy *eTwinning*. Cyfrowe narzędzia, które daje *eTwinning*, uatrakcyjniły tradycyjny teatr, prowadząc do nowatorskich rozwiązań. Otóż etiuda teatru forum może być współodgrywana przez dwie szkoły (lub więcej) *online*. Wariant pierwszy: szkoła A nagrywa spektakl, szkoła B ogląda, komentuje, proponuje alternatywne scenariusze (za pomocą narzędzi takich jak *live* lub *padlet*). Następnie szkoła A odgrywa, uwzględniając komentarze. Wariant drugi: obydwie szkoły tworzą wspólną etiudę, ewentualnie dwie różne etiudy na zadany

temat. Ciekawe efekty daje porównanie zbieżności i różnic w reakcjach widowni w każdym z uczestniczących krajów.

4.4. Teatr forum w ocenie nauczycieli i uczniów

Na zakończenie warsztatów w Gdańsku, Olsztynie i Słupsku, a także w Paryżu i Noto nauczyciele odpowiadali anonimowo na pytania zebrane w pisemnej ankiecie. Wyniki dla 70 osób, w skali 1 („nie”) do 5 („bardzo”), zbiorczo prezentuje tabela 1.

Pytanie	1 (nie)	2	3	4	5 (bardzo)
Czy znał/znała Pan/Pani wcześniej teatr forum?	97%		3%		
Czy teatr forum jest praktyczny?				10%	90%
Czy jest przydatny?			5%	5%	90%
Czy wykorzystają Państwo techniki forum na lekcji?		2%	13%	5%	80%

Tabela 1: Ocena warsztatów teatru forum przez nauczycieli.

Natomiast wśród uczniów na zakończenie warsztatów przeprowadzono ankietę za pomocą kwestionariusza *online*. Tabela 2 prezentuje wyniki uzyskane w grupie 85 osób w wieku 16–17 lat z czterech krajów.

Pytanie	1 (nie)	2	3	4	5 (bardzo)
Czy podobał ci się warsztat teatru forum?			25%	25%	50%
Czy łatwiej przychodzi ci mówienie w języku obcym?		5%	26%	28%	68%
Czy czujesz się pewniej, komunikując się w języku obcym?		5%	10%	5%	80%
Czy chcesz uczyć się języków obcych?		5%		35%	60%

Tabela 2: Ocena warsztatów teatru forum przez uczniów.

Wyniki ankiety dla uczniów zostały omówione z ich nauczycielami. Jako wskaźnik sukcesu przyjęliśmy poprawę frekwencji na lekcji języka obcego (co świadczy o wzroście motywacji do nauki) oraz wyników w nauce (określane na podstawie danych administracyjnych szkoły), a także aktywność na lekcji i poza lekcjami (udział w kółkach, konkursach). Nauczyciele potwierdzili, że teatr forum dodatnio wpłynął na uczniów. Bardzo cenny jest zwłaszcza wzrost pewności siebie i wiary we własne możliwości, co odzwierciedlają zarówno uczniowskie ankiety, jak i obserwacja klasy przez nauczycieli. Pewność siebie bierze się z jednej strony z przetłumaczenia lęku przed mówieniem, z drugiej zaś z nabycia parawerbalnych strategii komunikacyjnych.

Podręcznik teatru forum www.theaterforumatschool.com również spotkał się z dobrym przyjęciem. Za przejrzysty, atrakcyjny i użyteczny uznało go 90% nauczycieli. Na równie wysokie noty zasłużył u uczniów (88%). Wynika to

zapewne z faktu, że podręcznik był współtworzony oraz weryfikowany przez różnorodnych uczniów, co pozwoliło dopasować go do potrzeb nastolatków.

5. Wnioski

W artykule zaprezentowano podstawowe założenia teatru forum, a następnie korzyści płynące z zastosowania jego elementów w nauce języka obcego zarówno podczas lekcji czy kółka teatralnego, jak i w ramach projektów *eTwining* i *Erasmus+*.

Jeśli przyjmiemy, że edukacja językowa skrojona na miarę naszych czasów powinna być nośnikiem demokratycznych wartości oraz kształtować postawę szacunku, otwartości, aktywnej solidarności wobec innego, to wyniki badań psychologów potwierdzają adekwatność technik opisanych w powyższym artykule. Teatr forum otwiera bowiem na odmiennosc, na styku kompetencji społecznej i międzykulturowej. Uwrażliwia na krzywdę ludzką, mobilizuje do działania, pomaga wypracować konkretne rozwiązania, tym samym zaś jest katalizatorem trwałej zmiany.

Pozytywna ocena teatru forum przez nauczycieli i uczniów potwierdza zaś, że jest to praktyczne, przydatne i atrakcyjne narzędzie w dydaktyce języków obcych, z naciskiem na produkcję ustną. Teatr forum ułatwia bowiem autoekspresję, umożliwia autentyczną, satysfakcjonującą komunikację już na poziomie A2, korzystnie wpływając na dynamikę lekcji. Na wyższych poziomach teatr forum motywuje, strukturyzuje, pogłębia szkolne dyskusje, a zarazem sprawia, że wymiana myśli w szkole jest bezpieczna i konstruktywna.

Podsumowując, teatr forum jest innowacyjną propozycją dla nauczycieli języków obcych, a zwłaszcza dla tych, którzy czują obowiązek łączenia pracy dydaktycznej i misji wychowawczej. Czyż jednak wszyscy nie jesteśmy odpowiedzialni i za kształcenie, i kształtowanie przyszłych obywateli coraz bardziej złożonego świata?

BIBLIOGRAFIA

- Ang S., Van Dyne L., Koh C., Ng K.Y., Templer K.J., Tay C., Chandrasekar N.A. (2007), *Cultural Intelligence: Its Measurement and Effects on Cultural Judgment and Decision Making, Cultural Adaptation and Task Performance* (w) „Management and Organization Review”, nr 3/3, s. 335-337.
- Besnard J.-P. (2014), *Theatre forum*. Clermont-Ferrand: Caravane Theatre.
- Boal A. (1992), *Games for actors and non-actors*. London: Routledge.
- Boal A. (1994), *The Rainbow of Desire: The Boal Method of Theatre and Therapy*. London: Routledge.
- Byram M. (2005), *La Competence Interculturelle*. Strasbourg: Council of Europe publishing.

- Cushner K. (2009), *Human Diversity in Education: An Integrative Approach*. New York: McGraw-Hill Education
- Cuq J.P., Gruca I. (2005), *Cours de didactique du français langue étrangère et seconde*. Grenoble: PUG.
- Huber J. (red.) (2014), *Kompetencje międzykulturowe dla wszystkich. Przygotowanie do życia w różnorodnym świecie*. Warszawa: Rada Europy, Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Karta Nauczyciela, Dz.U. 1982 nr 3, poz. 19, z późn. zm.
- Kosakowska-Berezecka N., Besta T. (2017), *Między grupami. Przewodnik po relacjach z ludźmi, którzy się od nas różnią*. Gdańsk: Wydawnictwo Smak Słowa.
- Matczak A. (2001), *Kwestionariusz Kompetencji Społecznych*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Podstawa programowa z komentarzami*. T. 3: *Języki obce w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum* (2009). Warszawa. Online: https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2011/02/men_tom_3.pdf [DW 25.05.2018].
- Powszechna deklaracja praw człowieka. Online: http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [DW 04.10.2017].
- Wrońska O. (1999), *Pour la plasticite du FLE: Enseignement et art contemporain* (w „Synergies Canada”, nr 1, s. 1-6. Online: <https://journal.lib.uoguelph.ca/index.php/synergies/article/view/958/1570> [DW 04.10.2017].

NETOGRAFIA

- <https://www.theaterforumatschool.com/single-post/2017/09/06/Teatr-obrazu---jak-to-dzia%C5%82a> [DW 25.05.2018].
- <https://www.theaterforumatschool.com/single-post/2018/03/27/Scenariusz-lekcji-z-j%C4%99z-hisza%C5%84skiego-poziom-A2-przemoc-wobec-kobiet-2-godziny-lekcyjne> [DW 25.05.2018].
- www.theaterforumatschool.com [DW 25.05.2018].